

dr. sc. Marina Vinaj

Muzej Slavonije
Trg sv. Trojstva 6
HR-31000 Osijek
marina.vinaj@mso.hr

Pregledni rad

UDK 069.5:2-282.5>(497.5Osijek)

Ključne riječi:

Muzej Slavonije
molitvenici
spomenička zbirka
knjižna građa
muzealija

ZBIRKA MOLITVENIKA
MUZEJA SLAVONIJE
– MUZEOLOŠKO ILI
KNJIŽNIČNO ISHODIŠTE

Zbirka molitvenika Odjela knjižnice Muzeja Slavonije jedna je od spomeničkih knjižnih zbirki koja građu obrađuje prema knjižničarskim pravilima, ali je tumači i kao muzealiju u kulturno-povijesnom kontekstu.

UVOD

Zbirka molitvenika Odjela knjižnice vrijedna je spomenička knjižna zbirka Muzeja Slavonije. Kako je, naime, riječ o Zbirci koja se formirala tijekom dugoga vremenskog razdoblja, možda i od samoga začetka Muzeja, darom ili otkupom imatelja s područja Osijeka i Slavonije, možemo je promatrati i kao zavičajnu zbirku. Stoga su nam posebno dragocjeni upisi, posvete, ex librisi vlasnika, zapisi na marginama, bilješke. Molitvenici su se, poput obiteljske dragocjenosti, prenosili s generacije na generaciju, tumačeći često na svojim stranicama povijest i genealogiju obitelji.

Muzeološko promišljanje i tumačenje svakako se odnosi i na opis pojedinih iznimno lijepih i vrijednih uveza koji su u dijelu napomene katalognog opisa detaljno navedeni.

U Zbirci su najbrojniji primjerci tiskani u 19. stoljeću najvećim dijelom u Pečuhu, Budimpešti, Leipzigu, Beču, Berlinu. Najstariji primjerak je poznati *Ritual rimski* Bartola Kašića iz 1640. godine, a zanimljivo je napomenuti i brojna izdanja *Vinca bogoljubnih pisama* Marijana Jaića. U Zbirku su uvrštena i najnovija izdanja molitvenika, kao i *Vojnički molitvenik* tiskan tijekom Domovinskoga rata.

Budući su molitvenici svakodnevno korišteni, većina je primjeraka oštećenih korica i listova te zahtijeva restauraciju i valjanu zaštitu.

KNJIŽNICA MUZEJA SLAVONIJE

Odjel knjižnice osječkoga muzeja, danas najvećega muzeja općega tipa u nas, svoju građu sustavno prikuplja od samoga osnutka 1877. godine. Osnutak Muzeja slobodnog i kraljevskog grada začetak je i njegove knjižnice koja će desetljećima, bogaćenjem muzejskog fonda, izgrađivati i vlastiti, nudeći građu ne samo djelatnicima Muzeja već i svim zainteresiranim istraživačima.

Knjižnična građa pristizala je u Muzej kao dio obiteljske ostavštine uz namještaj, slike, odjeću, ukrasne i uporabne predmete ili pak kao cjelina pohranjene, darovane ili kupljene privatne knjižnice ili školske, javne knjižnice.

Profilirajući se od osnutka kao muzej općega tipa, osječki je muzej nastojao, a nastoji i danas, pokriti knjižničnom građom sva područja interesa svojih kustosa sustavnom nabavom stručne literature. Stručna knjižnica bogata je fond, jedinstven na ovom području, a pokriva stručne publikacije s područja djelatnosti osječkoga muzeja: arheologije, povijesti, povijesti umjetnosti, etnologije, numizmatike, prirodoslovlja. Ne čudi stoga da fond muzejske knjižnice, jedne od najvećih u Hrvatskoj s preko sto tisuća svezaka, prelazi okvire priručne muzejske knjižnice, kako u segmentu muzejske vrijednosti spomeničke građe, tako u reprezentativnom i raznolikom stručnom fondu.

Odjel knjižnice Muzeja Slavonije od samih početaka prikupljanja i bavljenja knjižničnom građom zadržao je muzeološku koncepciju svojih zbirki – čuvajući cjelovitost i sveukupnost određenog fonda u smislu njegove pripadnosti pojedincu, obitelji ili instituciji, bez obzira na sadržaj i vrstu građe.

Spomeničku knjižnu građu čine obiteljska knjižnica Weissmann, knjižnica valpovačkih vlastelina Prandau-Normann, knjižnica nekadašnjih osječkih gimnazija, zavičajna knjižna zbirka osječkih tiskovina *Essekiana*, knjižnica Gradskog načelstva te Zbirka molitvenika.

Upravo ovi fondovi spomeničke građe svjedoče umnogome o navikama i interesima svojih imatelja, progovaraju o vremenima u kojima je zbirka stvarana, oslikavaju društvena i kulturna zbivanja sadržajem i raznolikošću građe, uvezima, ukrasima, ex librisima, posvetama, bilješkama na marginama.¹

Knjiga na taj način i sama postaje svjedokom vremena, vrlo često nudeći *slojeve* prepoznavanja u ranijim vlasnicima koji su ostavili svoje *tragove*. Postajući tako muzealno zanimljiva, knjiga te cijela knjižnica postaju dio *muzeja knjige*, ne gubeći ni trena svoju sadržajnu vrijednost.²

TIPOLOGIJA MOLITVENIKA

O tipologiji molitvenika u svome radu *Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću* dr. sc. Zlata Šundalić piše *...odrediti pojam molitvenik, kao i načiniti njegovu tipologiju, nije jednostavno. Ponuđeni odgovori u literaturi nisu jedinstveni jer su kriteriji različiti, odnosno polazi se od različitih odredbenih elemenata (npr. forma, sadržaj, recipijent, veličina knjige, društveni status pošiljatelja, povijesni razvoj, itd.)... Pristupajući molitvenicima u svome radu ...kao književno-povijesnom i književnoestetskom fenomenu, definira ih ...zbičkama molitava, tekstova i pjesama, čija struktura može imati karakter promjenjivosti ili ustaljenosti, namijenjenih privatnoj pobožnosti ili javnoj službi Božjoj, bilo pojedinca bilo zajednice vjernika.*³ Jedan su od oblika nabožno-poučne literature, ali i oblik pučke književnosti⁴.

Polazeći od različitih kriterija, autorica ističe i različite tipologije molitvenika: prema opsegu navodi velike, srednje i male molitvenike; prema kriteriju čitatelja navodi molitvenike pisane za puk, bratovštinu, svećenike i puk, misije, ženski spol; ...prema povijesnome razdoblju postoje pučki misali, pučki brevijari, pučki rituali (15. stoljeće), molitvenici s izborom tekstova za privatnu pobožnost (16. stoljeće) te dijecezanski (biskupski) molitvenici (18. stoljeće). Prema društvenom statusu pisca ističe molitvenike čiji su autori redovnici, svjetovni svećenici ili svjetovnjaci.⁵ Prema kriteriju oblika i sadržaja navodi dvije temeljne skupine mo-

1 Vinaj, M.; Vujić, Ž., Muzealnost knjižnice Prandau-Normann u Muzeju Slavonije. // *Muzeologija* 48–49(2012), str. 129.

2 Vinaj, M., Tiskopisi 16. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije : katalog izložbe. Osijek : Muzej Slavonije, 2006. Str. 4.

3 Šundalić, Z., Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću. // *Kolo* 4(2001), str. 2. Dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/284/Molitvenici%20u%20Slavoniji%20u%2018.%20stolje%C4%87u/> (18. 12. 2016.)

4 *Termin pučka književnost obuhvaća štivo, stihovano ili u prozi, koje se prenosilo pisanim, tiskanim i usmenim putem, srednjovjekovne legende, mirakule i viteške romane, živote svetaca, molitvenike, kalendare, sanjarice, priče, romane, pjesme, rukopisne pjesmarice (raznolika sadržaja)...* (Zečević, D., Pučki književni fenomen. // *Povijest hrvatske književnosti – Usmena i pučka književnost* / Maja Bošković Stulli, Divna Zečević. Zagreb : Liber : Mladost, 1978. Str. 389.

5 Šundalić, Z., Nav. dj., str. 7.

litvenika: molitvenike o čijem sadržaju odlučuje sam autor te molitvenike čije sadržaje nalaže nešto izvan samog pisca – određena liturgijska knjiga, lik sveca ili svetice, određeni obred. Autorica navodi i podtipove unutar skupina, ističući da molitvenik, kao hibridnu vrstu, određuju brojne kombinacije unutar navedenih skupina.⁶

ZBIRKA MOLITVENIKA MUZEJA SLAVONIJE

Zbirka molitvenika Odjela knjižnice Muzeja Slavonije broji sto sedamdeset i sedam primjeraka tiskanih u vremenskom rasponu od 17. do 21. stoljeća. Riječ je o molitvenicima koji nisu prepoznati kao dijelovi drugih spomeničkih zbirki te su izdvojeni u zasebnu zbirku spomeničke građe.

Zbirka je kataloški obrađena prema pravilima knjižničarske struke, koristeći standardni bibliografski opis za staru građu (ISBD(A)). Registrirana je pri Ministarstvu kulture kao kulturno dobro 2013. godine.

U Zbirci su najbrojniji primjerci tiskani u 19. stoljeću najvećim dijelom u Pečuhu, Budimpešti, Leipzigu, Beču, Berlinu, Zagrebu. Riječ je izdanjima tiskanim u velikim nakladama i brojnim izdanjima. Budući je Osijek druge polovice 19. stoljeća grad u kojemu se u većini obitelji govorilo njemačkim jezikom, razumljivo je da su brojni molitvenici na njemačkom jeziku. Uz najbrojnija izdanja na njemačkom i hrvatskom, u Zbirci su i molitvenici na mađarskom, slovenskom, hebrejskom, češkom i staroslavenskom jeziku, što zasigurno potvrđuje sliku grada kao multietničkog, multinacionalnog i multikulturalnog.

Od hrvatskih izdanja treba izdvojiti ona u nakladi Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima, osnovanog 1868. godine sa *svrhom promicanja i širenja kršćanskim duhom prožete književnosti, znanosti i prosvjete među stanovnicima Hrvatske i Hrvatima diljem svijeta*,⁷ koje je uz godišnjak *Danicu* izdavalo i molitvenike u ponovljenim nakladama. Najpoznatiji je *Kruh nebeski* koji je od 1909. do 2011. godine objavljen u četrdeset šest izdanja, potom *Mali molitvenik*, *Crkveni molitvenik*, *Božji pastir* i brojni drugi.⁸ Najstariji primjerak Zbirke poznati je *Ritual rimski*⁹ Bartola Kašića iz 1640. godine, a zanimljivo je napomenuti i brojna izdanja *Vinca bogoljubnih pisama* Marijana Jaića. Spomenimo i izdanja tiskana u Osijeku. U prvoj svjetovnoj tiskari Ivana Martina Divalda¹⁰ tiskano je djelo autora Ivana Velikanovi-

ća¹¹, *Serafinskoga Svetoga oca franceska život kratak, naredba i oporuka... U Ossiku, 1777*. U Prvoj hrvatskoj dioničkoj tiskari¹² tiskane su *Molitve sv. Krunice* 1915. godine.

Prema kriteriju recipijenta istaknimo molitvenike namijenjene djevojkama – *Zaručnica Isusova: poučna i molitvena knjiga namijenjena djevojkama*, autora Franje Šica, tiskana u Zagrebu 1863. godine; *Zbornik molitava pobožnim Srpkinjama*, preveo i preradio Ljubomir Panić u Novom Sadu 1881. godine; *Biser-krjeposti, kršćanskoj mladeži*, priredio Adolf de Doss, za hrvatsku mladež preveo Josip Pazman u Zagrebu 1896. godine; *Molitvenik za školsku mladež s posebnim poukama za ispovijed, pričest i potvrdu*, grupe autora, u Zagrebu 1939. godine; *Katolička učenica: vjerski vodič i molitvenik namijenjen katoličkim studenticama i obrazovanim djevojkama*, autora Dragutina Kniewalda.¹³

Molitvenike kao nabožnu literaturu definiramo kao zbirke molitava za razne prilike te je upravo formalni kriterij – zbirka ili skupine molitvenih tekstova – bitna odrednica i u formiranju naše zbirke.

Postojeća literatura koja analizira molitvenike najčešće ih promatra kao književnu građu te im pristupa s književno-povijesnih i književnoestetskih postavki.

Prikupljena Zbirka molitvenika Muzeja Slavonije otkriva mogući muzeološki pristup.

MUZEALIZACIJA KNJIŽNE GRAĐE

Predmet baštine svojim materijalom i oblikom dokumentira realnost u kojoj je nastao, u kojoj je živio i s kojom je ušao u sadašnjost. Predmeti baštine imaju bogate slojeve značenja kojima komuniciraju poruke prošlosti u sadašnjosti i čuvaju ih za budućnost. (Maroević 1993: 120)

Upravo navedeni elementi: materijal, oblik i značenje identificiraju muzejski predmet, a njihovo jedinstvo čini ga predmetom baštine. Značenje predmeta upravo je ona promjenjiva veličina koju neprekidno otkrivamo, nadograđujemo i bogatimo i uz koju vežemo osnovnu osobinu muzejskoga predmeta – njegovu muzealnost. Ona je imanentna

6 Isto, str. 8.

7 Razum, S., Doprinos Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima hrvatskoj književnosti kršćanskoga nadahnuća. // Kroatologija 6, 1–2(2015), str. 218.

8 Isto, str. 222.

9 Riječ je o Rimskom obredniku, liturgijskoj knjizi, prvom prijevodu na hrvatski jezik. Vidi: Sršan, S. (preveo), *Život Bartola Kašića*. Osijek : Matica hrvatska, 1999.; Kašić, B., *Ritual rimski* (priredio i pogovor sastavio Vladimir Horvat). Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1993.; Vanino, M., *Bartola Kašića Ritual rimski*. // Vrela i prinosi 11(1940), str. 98–115.

10 Ivan Martin Divald otkupio je strojeve ugasle Franjevačke tiskare te započeo tiskarski posao u Osijeku koji će, kroz tri generacije, obuhvatiti razdoblje 1775. – 1857. Vidi: Malbaša, M., *Povijest tiskarstva u Slavoniji*. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1978.

11 Provincijal Provincije sv. Ivana Kapistranskog te profesor na bogoslovnom učilištu *Studium generale philosophicum et theologicum* u Osijeku.

12 Prvu hrvatsku dioničku tiskaru osnovali su članovi hrvatske opozicije u vladi Khuena Hedervarya kako bi mogli tiskati svoje glasilo *Narodnu obranu*, 1902. godine.

13 Kniewald, Dragutin, hrvatski crkveni povjesničar i liturgičar (Zagreb, 23. VII. 1889. – Zagreb, 5. V. 1979). Studirao u Rimu, gdje je doktorirao filozofiju i teologiju; za svećenika zaređen 1914. Profesor na Teološkom fakultetu u Zagrebu (1921–52). Istražio je stari zagrebački obred i s tim u svezi iluminirane kodekse. Njegovi radovi i studije o gotovo svim liturgijskim predmetima ostali su u rukopisu. Godine 1934. organizirao je prijenos Bašćanske ploče iz Jurandvora u Zagreb. Glavna djela: *Obred i obredne knjige zagrebačke stolne crkve* (1940.), *Misal čazmanskog prepošta Jurja de Topusko i zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődy* (u časopisu *Rad JAZU*, 1940.), *Iluminacija i notacija zagrebačkih liturgijskih rukopisa* (*Rad HAZU*, 1944.), *Najstariji inventar zagrebačke katedrale* (1951.), *Feliks Patančić i njegovo djelo* (Posebna izdanja SANU, 1961.). Kniewald, Dragutin. // Hrvatska enciklopedija. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2004. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=32082> (12. 10. 2016.)

predmetu, a njezine su osobitosti izvorne kada ih predmeti stječu svojim nastankom, a pridodane ako ih stječu životom uz određeni prostor, društvo, događaje, ljude i vrijeme.¹⁴

Možemo li i u knjizi, zbirci knjiga prepoznati muzealnost, potražiti značenja koja nam govore o ljudima, događajima, vlasnicima, tumačiti zapise na marginama, prepoznati likovne umjetnike i diviti se uvezima? Može li i knjiga izdvojena iz prave realnosti obiteljske knjižnice i prenesena u novu muzejsku realnost, kako bi u njoj dokumentirala realnost iz koje je izdvojena, postati muzealijom?¹⁵

Govoreći o odnosu baštinskih ustanova, Ivo Maroević njihovu vezu vidi u odnosu prema baštini i u tome ih dijelu drži muzeološkim ustanovama.

Knjižnice kumuliraju znanje sadržano u knjigama koje su medij za zaštitu i prijenos oblikovane riječi i one se zadržavaju na svojoj medijskoj ulozi. Knjiga je oblikovani sadržaj, koji se može ponoviti, a koji se od izuma tiska multiplicira da bi odigrao svoju medijsku ulogu čuvara i distributera izraza, ideja i znanja. Rijetka i stara knjiga može preuzeti funkciju muzejskog predmeta. Knjižnice se u pravilu razlikuju po bogatstvu ili sadržaju knjižnih fondova ili po organizacijskom ustrojstvu, ali ne i po izrazitoj fizičkoj raznolikosti materijala koji skupljaju i raspačavaju. (Maroević, 1993: 73)

Ostavljajući prostora prepoznavanju stare knjige kao muzejskog predmeta, stoga i zbirkama takvih knjiga kao muzejskih fondova, Maroević je ponudio model za drugačije iščitavanje i tumačenje spomeničkih knjižnica, napose onih u sastavu nekadašnjih plemićkih dvoraca u nas.

Knjigu možemo promatrati i u kontekstu Bauerovog¹⁶ shvaćanja muzejskog predmeta kao subjekta spoznaje, gdje u prvi plan dolaze ona obilježja koja se mogu uočiti u neposrednom kontaktu. U tom bi smislu primjerci knjižničnih jedinica specifičnih po svome obliku, načinu i tehnici izrade (uvez, tisak), materijalu, ilustracijama i ex librisima mogli biti prepoznati kao vrijedni muzejski predmeti.

Snježana Radovanlija Mileusnić u svome radu o zavičajnim knjižnicama također promatra knjigu kao muzealiju, naglašavajući da ona u zavičajnim muzejima može biti prepoznata kao rijetkost, umjetnička vrijednost, original ili pak može poprimiti karakteristike specifičnosti za određeno mjesto, vrijeme, ljude, događaje i slično. Nadalje definira knjižničnu zavičajnu građu muzealijama po svojim nematerijalnim svojstvima neponovljivosti, izvornosti, reprezentativnosti, rijetkosti i umjetničkoj vrijednosti, ali i zbog pripadnosti određenoj osobi koja je u zavičaju rođena, radila, živjela¹⁷.

Prema Ivi Maroeviću muzejski je predmet nositelj broj-

14 Maroević, I., Muzeološka izložba – muzeološki izazov. // *Informatica museologica* 34, 3–4(2003), str. 13.

15 Stransky, Z., Temelji opće muzeologije. // *Muzeologija* 8(1970), str. 53–54.

16 Bauer, A., Muzejski predmet kao subjekt i objekt spoznaje u izložbenom prostoru u historijskim muzejima i zbirkama. // *Zbornik Istorijskog muzeja Srbije* 13–14(1977), str. 181–195.

17 Radovanlija-Mileusnić, S., Ustroj i organizacija knjižnica zavičajnih muzeja u Hrvatskoj. // *Muzeologija* 38(2001), str. 24–25.

nih informacija – izvor znanja koje se prenosi javnosti najčešće komunikacijom na izložbi.¹⁸ Knjigu također možemo promatrati kao zabilježeno znanje prema definiciji Tatjane Aparac.¹⁹ Knjižničari provode formalnu i sadržajnu obradu tih nositelja znanja, stvarajući na taj način znanje o znanju. Knjigu, prema ovim teorijama, možemo promatrati kao izvor, ali i kao nositelja znanja. *Obje su njezine dimenzije – materijalna i sadržajna – u ravnopravnom odnosu, ovisno o funkciji koju knjiga ima u muzeju.*²⁰

MOLITVENIK ILI DIO KUĆNE BAŠTINE²¹

Pišući o molitveniku-pjesmarici fra Marijana Jaića *Vinac bogoljubnih pisamah...*, djelu rado čitanom u brojnim izdanjima, Krešimir Blažević ističe i njegovu iznimnu ulogu u obiteljskoj svakodnevnici. Ovu knjižicu imala je svaka obitelj te se s pravom pita *...radi li se tek o brevijaru ili o kućnom predmetu – knjizi koja je služila za religijski odgoj, ali i duhovni odmor u trenucima kada je seljak-radnik morao otpočiniti.*²²

I u muzejskoj zbirci bilježimo dva primjerka spomenutoga molitvenika s naljepnicom i pečatom Franjevačkoga samostana u Osijeku.

Molitvenik zasigurno jest dio obiteljske baštine, oslik života generacija koje su ga marno iščitavale, ostavljale bilješke o rođenjima, smrti, odlascima u ratove, dugovanjima, kletvama, obiteljskim receptima... Među listovima nalazimo obiteljske slike, svete sličice, neposlana pisma, razglednice... Stoga ove obiteljske *memorable*²³ snažno svjedoče o životu obitelji, njezinoj svakodnevnici, no i o potrebi da se budućim generacijama ostave tragovi postojanja obitelji.

Molitvenik se prenosio s generacije na generaciju te postajao i ostajao trajna spona s precima, zajedno s *popudbinom* koju je čuvao na svojim stranicama ili među njima.

Uz molitvenike, u baštinskim se ustanovama prikuplja i druga sakralna građa. Riječ je o slikama, skulpturama, liturgijskom posudu i crkvenom ruhu, svetim sličicama, građi koja su u muzejima, najčešće, izdvaja u posebne zbirke. Vrlo često ih se nalazi u etnografskim odjelima u zbirkama vezanim za svakodnevni život, pučku pobožnost ili vjerovanja.²⁴ Lijepi uvezi, ukrasne metalne kopče, detalji od bjelokosti, metala ili tkanine, molitvenike često svrstavaju i u zbirke umjetničkoga obrta.

18 Maroević, I., Muzejski predmet kao izvor znanja. // *Informacijske znanosti i znanje / uredili Slavko Tkalac, Miroslav Tudman. Zagreb : Zavod za informacijske znanosti, 1990., str.155-163*

19 Aparac-Gazivoda, T. Publikacija i znanje u bibliotekarstvu // *Informacijske znanosti i znanje / uredili Slavko Tkalac, Miroslav Tudman. Zagreb : Zavod za informacijske znanosti, 1990. Str. 111.*

20 Radovanlija-Mileusnić, S., Nav. dj., str. 27.

21 Naslov poglavlja preuzet iz naslova rada Krešimira Blaževića. *Vinac Marijana Jaića : molitvenik ili dio kućne baštine. // Etnološka istraživanja* 11(2016), str. 79–85.

22 Nav. dj., str. 80–81.

23 Vujić, Ž., Baštinski svijet Nikole Zrinskog u Čakovcu. // *Zrinski i Europa / uredila Jadranka Damjanov. Zagreb : Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, 2000. Str. 18.*

24 U Etnografskom muzeju u Zagrebu dio su Zbirke predmeta vezanih uz običaje i vjerovanja.

U Muzeju Slavonije obavljena je, prije nekoliko godina, primopredaja molitvenika iz Odjela umjetničkoga obrta u Odjel knjižnice te su se svi tiskani molitvenici našli unutar jedne zbirke. Stoga ovu Zbirku, uistinu, možemo tumačiti kao kulturno-povijesnu riznicu, ponajviše vezanu za Osijek i Slavoniju. Zanimljivo je, stoga, istražiti obiteljske priče, zabilježiti ih na mozaiku povijesne priče grada.

U dokumentaciji Odjela knjižnice pohranjen je dopis koji je tadašnji Historijski arhiv u Osijeku poslao Muzeju Slavonije 6. prosinca 1973. godine. Potpisuje ga tadašnji direktor, profesor Miroslav Kasabašić.

Predmet : Njemački molitvenici i tiskane molitve – dostava Dne 6. XI: 1973.

Predala je gospođa Strelec, nekadašnji financijski gradski službenik, ovom Historijskom arhivu 4 starih njemačkih molitvenika i 10 njemačkih tiskanih molitava iz kruga njezinih poznatih i rodbine. Nije zadaća ovoga Arhiva skupljati tiskanu građu, ali je i to potrebno radi razumijevanja prilika u kojima se razvijali naši krajevi i poznavanja upliva pod kojima se razvijali. Obzirom na veliku Vašu knjižnicu i Vašu djelatnost predajemo ovo Vama.

Slijedi potom popis molitvenika uz opasku... Na velikim molitvenicima zabilježeno je ime njihova vlasnika Katharina Weiland i Lutscher Elisabetha odnosno Weiland Elisabetha.

Riječ je o molitvenicima tiskanim u Njemačkoj u drugoj polovici 19. stoljeća u velikoj nakladi, no njihova je vrijednost upravo u obiteljskoj osječkoj priči koja postaje dijelom kulturno-povijesne slike grada. Utoliko i spomenuti molitvenici postaju svjedoci negdašnjosti, poput ostalih obiteljskih dragocjenosti.

ODABRANI PRIMJERCII ZBIRKE

Uz *Inventarnu knjigu*, obavezni dio knjižnične i muzejske dokumentacije, Muzej Slavonije dugi niz godina vodio je i *Knjigu ulaska*, u koju su pod zajedničkim brojem kustosi i knjižničari upisivali darovanu, otkupljenu, ali i građu pristiglu u Muzej razmjenom (najčešće knjižnične građe). Na jednom je mjestu uz ime darovatelja ili prodavatelja stajao popis svih predmeta za Muzej, koji su potom razdijeljeni u pojedine muzejske odjele ili zbirke.

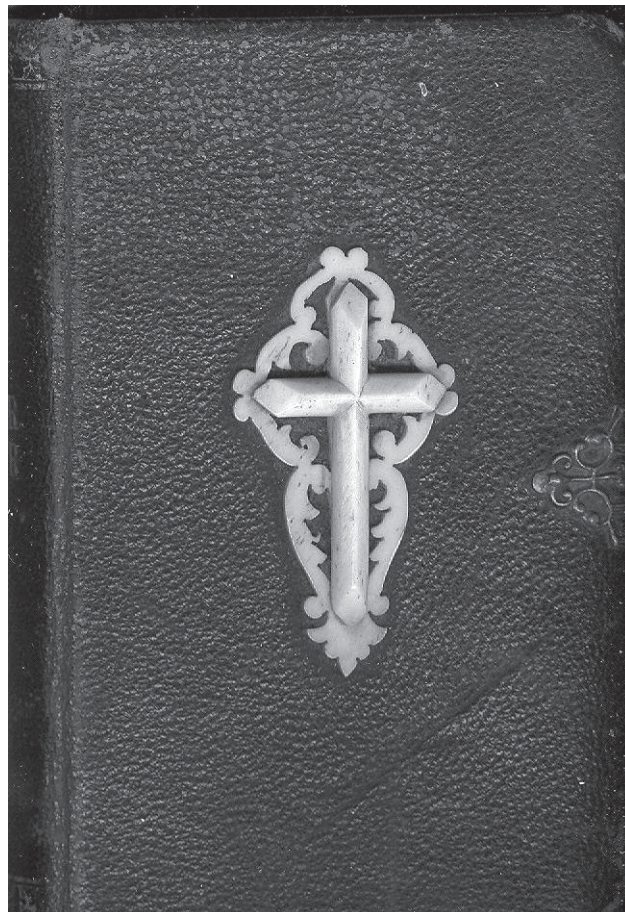
Pratimo tako da je u *Knjizi ulaska* iz 1996. godine Greta Andrić, rođena Kuntić, darovala obiteljski molitvenik.

1. Andächtige Weisedem Amte der heil. Messen üsslich beizuwohnen in : der Betrachtung des bitterm Leidens und Sterbensunseres herr und Seligmachers Jesu Christi. – Prag : Vom fürsterzbischöflichen Consistorium, 1882. – 352 str. : ilustr. ; 13 cm.

Dar Grete Andrić, rod. Kuntić, Osijek.

Kožni uvez, na prednjim koricama križ – ukrašen – od bjelokosti, na hrptu tekst u zlatotisku – GOTT IST UNSER VATER. Metalna ukrasna kopča. Na predlistu rkp. bilješke o članovima obitelji Kuntić. Knj. ul. 17190/96.

Mol-31

Čitamo na poleđini predlista da su se Viktor Kuntić²⁵ i Ana Kuntić vjenčali 12. studenoga 1899. godine. *Sin Viktor Kuntić rodio se 6./8. 1899*²⁶, slijedi podatak o rođenju kćeri, *Helen Kuntić geboren am 17/1/ 1902, Juliana*²⁷ *Kuntić geboren am 17./1.1904, Greti Kuntić geboren am 2, junn 1915.*

25 Tamničar kr. sudbenog stola u Osijeku. Vidi: Zavičajnici grada Osijeka : 1901. – 1946. / priredili Stjepan Sršan i Vilim Matić. Osijek : Državni arhiv, 2003. Str. 45.

26 U Zavičajnicima grada Osijeka stoji 1900. godina.

27 U Zavičajnicima grada Osijeka stoji Julijana.

2. Das Neue Testament : unseres Herrn und Heilandes Jesu Christi. – Revidirte Ausgabe. – Wien : Verlag der britischen und ausländischen Bibelgesellschaft, 1885. – 562 str. : ilustr. ; 13 cm.

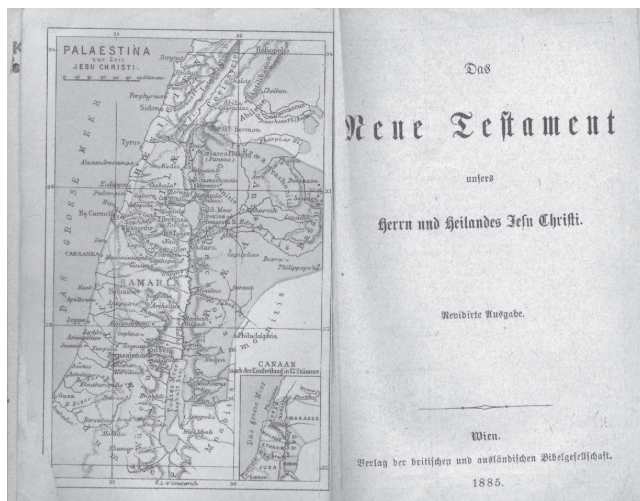
Privez

Die Psalmen Davids. – Verlag der britischen und ausländischen Bibelgesellschaft, 1882. – 135 str. ; 13 cm.

Dar Felicitas Mergentaler.

Knj. ul. 11464/77.

Mol-2

Dar je ovo Felicije Helene Marije Mergentaler, rođene 2. listopada 1896. u Temišvaru, najstarije kćeri Adama i Jelene (Ilone) Mergentaler, rođ. Moran. Adam Mergentaler, rođen 9. prosinca 1862. godine, bio je ravnatelj *Austr. Ug. banke*.

3. Serafinskoga Svetoga oca Franceska život kratak, Naredba i Oporuka, zapovidima u Naredbi zadržanima : izvod kratak iz tolmacsenjeh Papinskih Nikole III. i Klementa V. sverhu Naredbe, Ogledalo Redovnicke S. Bonaventure, Najposlinac sin Molitvu pameti csiniti Za službu Reda Bratje Manje od Obsluženjah, Deržave S. Ivana Kapistrana na svitlost izdana / Ivan Velikanovich. – U Ossiku : slovima Iv. Mart. Diwalt, 1777. – 174 str. : ilustr. ; 13 cm.

Essek OB57

Kožni uvez, ukrasne metalne kopče dijelom očuvane. Na naslovnici ex libris u pečatu *Ex O. F. ANTUNOVIĆ*.

Mol-32

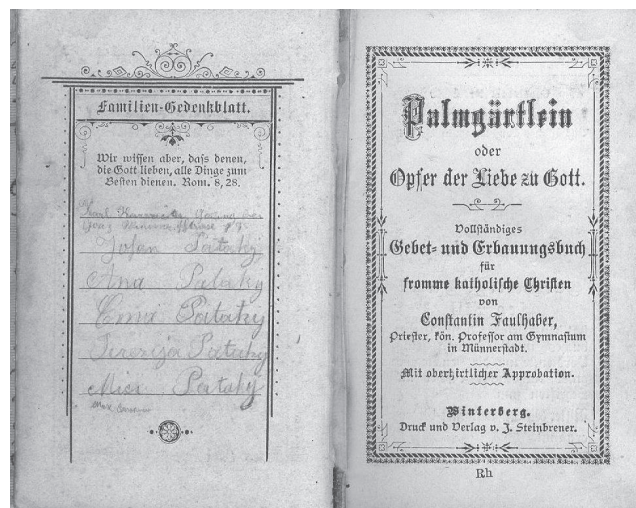
Ex libris Oskara Frimla Antunovića,²⁸ poznatog i priznatog osječkog bibliofila, uglednog građanina, poznavatelja povijesti, arheologije i numizmatike, člana brojnih osječkih društava, nalazimo na jednoj od brojnih tiskovina koje je 1929. godine prodao osječkome muzeju. Riječ je o velikom broju bibliofilskih izdanja, osječkih tiskovina, novina te sitnoga tiska.

4. Palmgärtlein oder Opfer der Liebe zu Gott : Vollständiges Gebet und Erbauungsbuch für frommekatholische Christen / Constantin Faulhaber. – Winterberg : Druck und Verlag v. J. Steinbrenner, 1890. – 448 str. : ilustr. ; 11 cm.

Korice od bjelokosti ukrašene florealnim motivima. Na prednjim koricama natpis *Andenken an die heilige Firmung*. Na predlistu i zalistu rkp. bilješke.

Bilješka: U-1098. Predano knjižnici MSO 1. 2. 2001. Ida Horvat

Mol-34

²⁸ Malbaša, M., Osječki bibliofil i biograf Oskar Friml Antunović. // *Vjesnik bibliotekara* 28, 3–4(1972), str. 49–56.

Molitvenik je pripadao osječkoj obitelji Pataky. Uz naslovnicu, na posebnome listu navedena su imena članova obitelji: Ivan Pataki,²⁹Ana Pataky, Ema Pataky, Terezija Pataky, Mici Pataky.

5. Vrata nebeska : molitvena knjiga nazvana iz različitih knjigah u jedno sastavljena, i na duhovnu korist ilirskog naroda izdana / Stipan Gerdenić. – Budapešta : naklada i tiskom K. Rože i supruge mu (prije A. Bučansky), 1900?. – 353 str. + 80 str. : ilustr. ; 18 cm.

Kožni sjajni uvez na tvrdoj podlozi. Na prednjim koricama u središtu ornamenta metalni križ s raspetim Kristom. Ukrasna kopča. Hrbat ukrašen ornamentima, na prednjem dijelu naslov.

Mol-41

Ne znamo tko je vlasnik molitvenika, ali znakovite su zabilješke na stranicama koje prethode naslovnoj te na stranicama nakon teksta: *komšiji imam dat 58 dinara*, stoji na početku, dok je na posljednjim stranicama zabilješka: *Marijo ima nam dat 240 kuna*.

6. Vinac bogoljubnih pisamah : koje se nose nedjeljom i prigodom različitih svetkovinah pod misom i o drugim bogoljubnostima pivati običaju; iz različitih duhovnih knjiga / po Marijanu Jaiću sabran i složen, ter s dopuštjenjem starešina sada veće šesnajsti put i mnogostrano ispravljen na svjetlost izdan, umnožen još dodatkom učitelja Vjekoslava Grginčevića i Ilije Okrugića. – Budim : tiskom i troškom Martina Bagó-a i sina, 1888. – 400, 32 str. ; 15 cm.

Privez

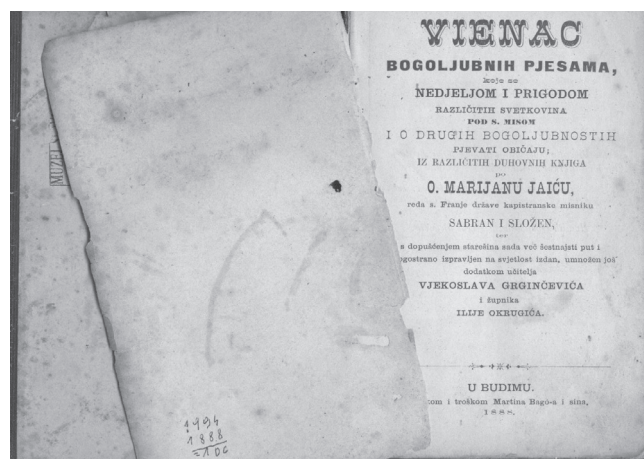
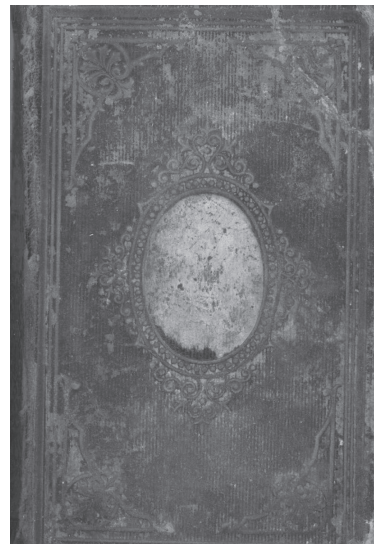
Dodatak k *Viencu* nekoliko pobožnih pjesama / sakupljenih po Vjekoslavu Grginčeviću iz različitih pjesmarica; a osobito spisa dobivenih od velečasnog

gospodina Ilije Okrugća. – Budim : tiskom i troškom Martina Bagó-a i sina, 1875.

Oštećen. Kožni uvez ukrašen, uklonjen medaljon s prednjih korica. Rkp. bilješke na zalistu.

Knj. ul. 568/06.

Mol-144

Molitvenik je Muzeju Slavonije poklonila Aida Špika iz Osijeka 2006. godine. Ovaj popularni molitvenik Marijana Jaića uz privez pobožnih pjesama na predlistu donosi popis Nesretnih dana po mjesecima:

Siječanj: 1 2 4 6 11 12 20

Veljača: 11 1 7 18

Ožujak: 1 7 14 16

Travanj: 1 17 19

Svibanj: 7 8

Lipanj: 1 7

Srpanj: 1 7 21

Kolovoz: 10 18

Rujan je prekrizhen

Listopad: 6

Studenj: 10

Prosinac: 11 18

Ne znamo na koju godinu se navedeni datumi odnose ili su pak ovo *vječno nesretni* dani ispisani *tintenblaom* kao upozorenje naraštajima koji dolaze.

²⁹ Bačvar-obrtnik, evang. Vidi: Zavičajnici grada Osijeka, str. 591.

7. Vinac bogoljubnih pisamah : koje se nose nediljom i prigodom različitih svetkovinah pod misom i o drugim bogoljubnostima pivati običaju; iz različitih duhovnih knjiga / po Marijanu Jaiću sabran i složen, ter s dopuštjenjem starešina sada već trinaesti put na svjetlost izdan. – Budim : tiskom i troškom Martina Bagó, 1867. – 388, 36 str. ; 16 cm.

Broširani uvez. Restaurirano. Na prednjim koricama križ u zlatotisku. Dijelovi originalnih narančastih kožnih korica. Okrugli pečat *Franjevački samostan Osijek* na poleđini prednjih i zadnjih korica. Na predlistu rkp. *Ivan Štulhofer 1. gimnaz. 1869. god. 3.*

Stari fond.
Mol-135

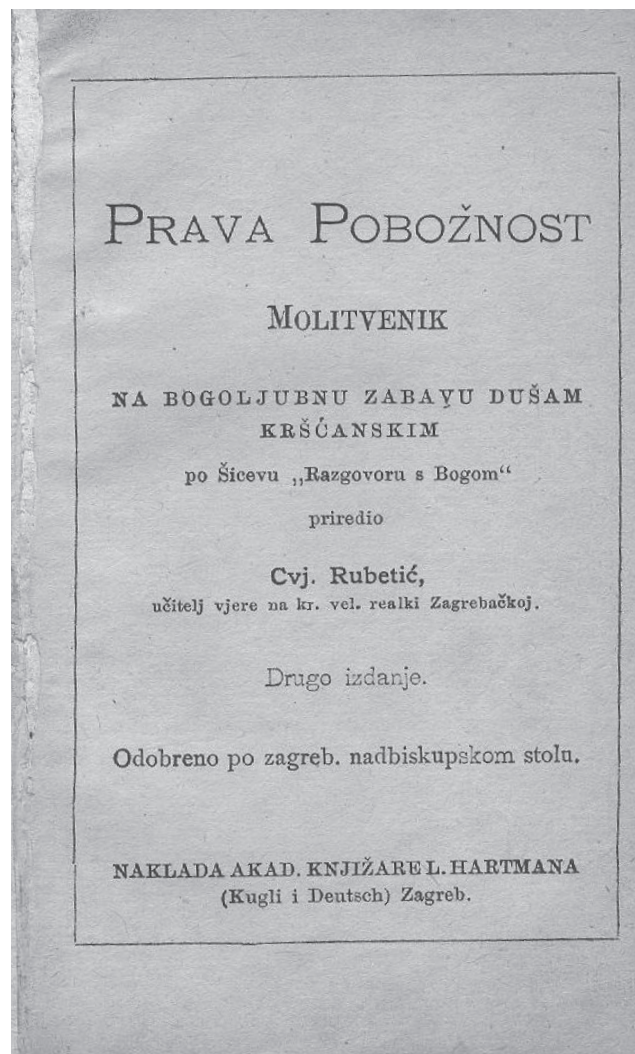

Među osječkim gimnazijalcima 1869. godine nema Ivana Štulhofera. Ovo se prezime u Osijeku javlja tek početkom 20. stoljeća.³⁰

8. Prava pobožnost : molitvenik na bogoljubnu zabavu dušam kršćanskim po Šicevu *Razgovoru s Bogom* / priredio Cvj. Rubetić. – Zagreb : naklada Akad. knjižare L. Hartmana, 1930?. – 463 str. : ilustr. ; 13 cm.

Kožni uvez, na prednjim koricama križ, ukrašen u zlatotisku. Ukrašeni rubovi, na hrptu naslov *Prava pobožnost*. Rkp. bilješke na predlistu i zalistu.

Stari fond.
Mol-86

Na zalistu molitvenika plavom je bojom napisano: *moj muž umro 10. Travnja 1943. godine / Franjo sin umro 16. Svibnja u 9 sati prije podne*. Dragica iz Osijeka, ime nalazimo na predlistu molitvenika, zapisala je ove rečenice među listovima koje je, zasigurno, iščitavala tražeći utjehu. Tužna istina postala je tako dio nedovršene priče koja je zajedno sa svetim sličicama i suhim cvijećem danas tek dio tzv. Starog knjižničnog fonda. No, njezina je tuga, utisnuta u stranice, postala dio povijesne slike grada...

9. Gott ist die reinste Liebe : meine Betrachtung u. mein Gelieb / Hofrath V. Eckartshausen. – Winterberg : Verlag v. J. Steinbrener, 1880?. – 415 str. : ilustr. ; 12 cm.

Rkp. bilješke na zalistu. Korice u ljubičastom samtu. Na prednjim koricama stilizirani križ u pozlati, uokviren, ukrasna dugmad. Na hrptu pločica u pozlati GEBETBUCH. Ukrasna kopča, obrez u pozlati. Kartonska kutija za čuvanje.

Izvršno očuvano.

Knj. ul. 698.

Mol-73

³⁰ Zavičajnici grada Osijeka, str. 891.

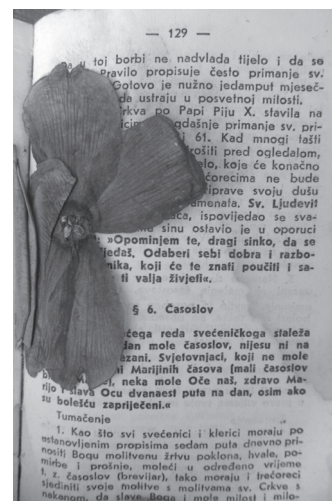
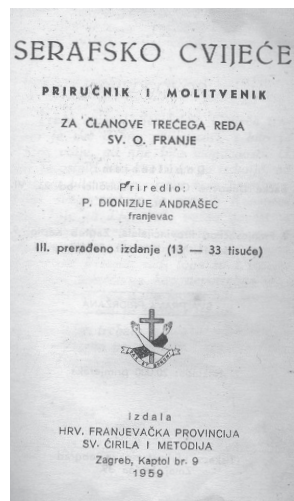

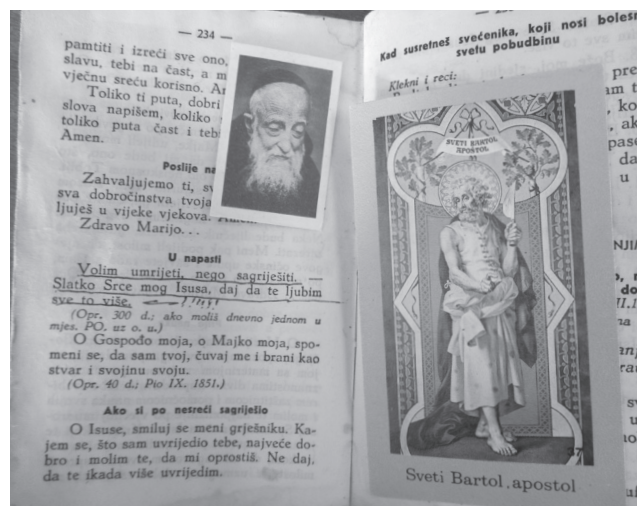
10. Serafsko cvijeće : priručnik i molitvenik za članove Trećega reda sv. o. Franje / priredio p. Dionizije Andrašec. – Zagreb : Hrv. franjevačka provincija sv. Ćirila i Metodija, 1959. – 646 str. ; 14 cm.

Rkp. bilješke na predlistu i zalistu.

Mol-62

Jedan od najreprezentativnijih molitvenika u Zbirci pripadao je obitelji Slavka Dobrenića, nekadašnjeg profesora Ekonomskog fakulteta u Osijeku.³¹

Ovaj molitvenik pripadao je redovnici iz Vinkovaca. Darovan je Muzeju zajedno s nizom umetnutih tiskovina, putnih karata, fotografija obitelji, svetim sličicama, papirićima na kojima su zabilježene poruke, suhim cvijećem, istrnutim člancima iz novina. Svaki fragment brižno pohranjen u tekstualni okvir oslikava život posvećen vjeri, duboko iskren. Muzealije koja u zapisu moguće legende nudi stvarni životopis.

31 Žugaj, M., Prije deset godina umro je prof. dr. Slavko Dobrenić. // Journal of Information and Organizational Sciences 40(2016). Dostupno na: file:///C:/Users/IvanaK/Downloads/Prilog_1_Slavko_Dobrenic.pdf (20. 10. 2016.)

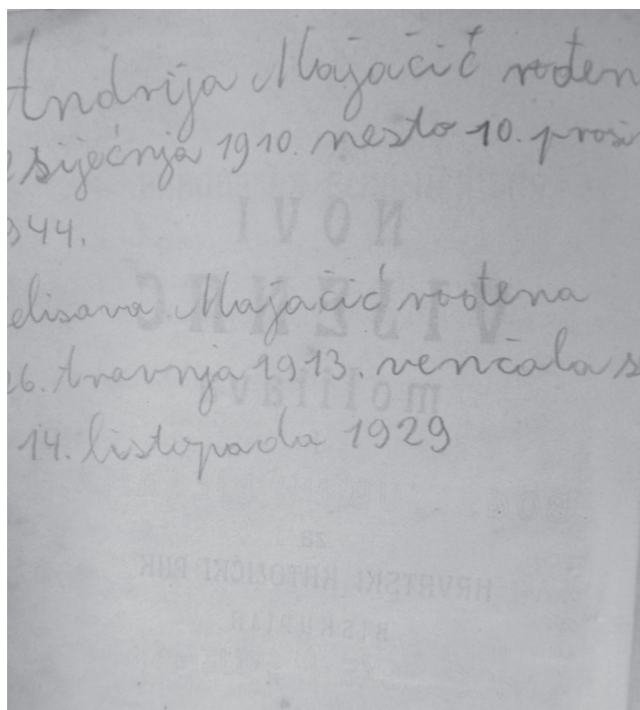
11. Novi vijenac molitava i bogoljubnih pjesama za hrvatski katolički puk. – U Djakovu : Tisak i naklada biskupijske tiskare, 1908. – 552 str.

Privez

Kratki nauk kršćansko-katolički ili katekizam za biskupije Bosansku i Srijemsku. – Djakovo : Tisak i naklada biskupijske tiskare, 1908. – 96 str.

Ukrasne korice, kartonske, oštećene, metalni okvir i kopča. Na prednjim koricama u ukrasnom metalnom okviru Majka Božja s Isusom. Rkp. bilješke na predlistu, naslovnoj stranici i zalistu.

Knj. ul. 1289/2014.

*Tomislav Majačić rođen 8 listopada 1930 usredu uveče u 5 sati. A umro 9. prosinca 1930 u polak 2 sata noću Mirko Majačić rođen 8 listopada 1931 četvrtkom u polak 7 sati u jutro a kršten 10 listopada subotom Franjo Majačić rođen 15 lipnja u sredu kršten 18 lipnja 1938 u subotu. Anica Kožić umrla 18 svibnja 1943 u utorak ujutro a saranita 19 svibnja u sredu u 2 posle podne
Ana Kočiš, Rođena 1878 25 Srpnja u Lovasu Bapska Novak*

Molitvenik nije otkupljen od vlasnika te ne možemo ustanoviti kome je uistinu pripadao.

Prezime Majačić nalazimo i danas u Bapskoj, a prezime Kočiš u Otoku.

Ova obiteljska kronika bilježi bolni gubitak sina te rođenje i krštenje dvojice mladih sinova. Smrt dojenčadi tridesetih godina, zasigurno, nije bila rijetka te se obred krštenja obavljao vrlo brzo po rođenju, u strahu od smrti bez sakramenta.

Doticanje i upoznavanje tuđe intime kroz muzejske predmete i zabilješke na marginama, predlistima i zalistima knjiga, otvaranje..., dio je posla muzealaca/knjižničara. Otvaranje prostora tuđih tuga i vedrina, ulaženje u dvorišta obiteljskih svakodnevnica, dio je muzealca/knjižničara.

ZAKLJUČAK

Zbirka molitvenika Odjela knjižnice Muzeja Slavonije spomenička je knjižna riznica jednog od najstarijih muzeja općega tipa u nas. Zbirka je prepoznata i registrirana kao spomenička kulturno-povijesna građa. Molitvenike kao na-božnu literaturu definiramo kao zbirke molitava za razne prilike te je upravo formalni kriterij – zbirka ili skupine molitvenih tekstova – bitna odrednica i u formiranju naše knjižnične, ali i muzejske zbirke.

Postojeća literatura koja analizira molitvenike najčešće ih promatra kao književnu građu te im pristupa s književno-povijesnih i književnoestetskih postavki.

U Zbirci su najbrojniji primjerci tiskani u 19. stoljeću, najvećim dijelom u Pečuhu, Budimpešti, Leipzigu, Beču, Berlinu, Zagrebu. Uz najbrojnija izdanja na njemačkom i hrvatskom, u Zbirci su i molitvenici na mađarskom, slovenskom, hebrejskom, češkom i staroslavenskom jeziku.

Prikupljena Zbirka molitvenika Muzeja Slavonije otkriva moguću muzeološki pristup.

Uz tiskani zapis iščitavamo elemente koji nas vežu za vlasnike, čitatelje, postajući svjedocima negdašnjosti, poput ostalih obiteljskih predmeta. Stoga ovu vrijednu obiteljsku knjižicu promatramo i tumačimo kao muzealiju, u kontekstu vremena i života njezinih imatelja, zajedno s pripadajućom efemerom pronađenom među koricama.

Zbirka je kao spomeničko dobro prepoznata i registrirana pri Ministarstvu kulture, a kao muzejsko dobro, ostaje izvorom daljih analiza, kako onih književnopovijesnih, tako i onih kulturnopovijesnih.

LITERATURA

- BAUER, A., 1977., Muzejski predmet kao subjekt i objekt spoznaje u izložbenom prostoru u historijskim muzejima i zbirkama, Zbornik Istorijskog muzeja Srbije 13 – 14, Beograd.
- APARAC-GAZIVODA, T., 1990., Publikacija i znanje u bibliotekarstvu, Informacijske znanosti i znanje, Zagreb : Zavod za informacijske znanosti.
- BOŠKOVIĆ-STULLI, M., ZEČEVIĆ, D., 1978., Povijest hrvatske književnosti – Usmena i pučka književnost, knj. 1., Zagreb : Liber : Mladost.
- MALBAŠA, M., 1972., Osječki bibliofil i biograf Oskar Friml Antunović, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 28, 3 – 4, Zagreb.
- MALBAŠA, M., 1978., Povijest tiskarstva u Slavoniji, Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo.
- MAROEVIĆ, I., 1990., Muzejski predmet kao izvor znanja // Informacijske znanosti i znanje, Zagreb : Zavod za informacijske znanosti.
- MAROEVIĆ, I., 1993., Muzeologija, Zagreb : Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti : Filozofski fakultet Sveučilišta.
- MAROEVIĆ, I., 2003., Muzeološka izložba – muzeološki izazov, Informatica museologica 34, 3 – 4, Zagreb.
- RADOVANLIJA-MILEUSNIĆ, S., 2000., Ustroj i organizacija knjižnica zavičajnih muzeja u Hrvatskoj, Muzeologija 38, Zagreb.
- RAZUM, S., 2015., Doprinos Hrvatskog književnog društva sv. Jeronima hrvatskoj književnosti kršćanskoga nadahnuća, Kroatologija 6, 1 – 2, Zagreb.
- SRŠAN, S., MATIĆ, V. (prir.), 2003., Zavičajnici grada Osijeka : 1901. – 1946., Osijek : Državni arhiv.
- STRANSKY, Z., 1970., Temelji opće muzeologije, Muzeologija 8, Zagreb.
- ŠUNDALIĆ, Z., 2001., Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću, Kolo 4. Dostupno na: <http://www.matica.hr/kolo/284/Molitvenici%20u%20Slavoniji%20u%2018.%20stolje%C4%87u/> (18. 12. 2016.)
- VINAJ, M., 2006., Tiskopisi 16. stoljeća iz riznice Muzeja Slavonije, Osijek : Muzej Slavonije.
- VINAJ, M., VUJIĆ, Ž., 2012., Muzealnost knjižnice Prandau-Normann u Muzeju Slavonije, Muzeologija 48 – 49, Zagreb.
- VUJIĆ, Ž., 2000., Baštinski svijet Nikole Zrinskog u Čakovcu // Zrinski i Europa, Zagreb : Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj.
- VUJIĆ, Ž., 2007., Izvori muzeja u Hrvatskoj, Zagreb : Kontura art magazin.
- ŽUGAJ, M., 2016., Prije deset godina umro je prof. dr. Slavko Dobrenić, Journal of Information and Organizational Sciences 40. Dostupno na: [file:///C:/Users/MiFi/Downloads/Prilog_1_Slavko_Dobrenic%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/MiFi/Downloads/Prilog_1_Slavko_Dobrenic%20(3).pdf) (20. 10. 2016.)

COLLECTION OF PRAYER BOOKS FROM THE MUSEUM OF SLAVONIA – MUSEOLOGY OR LIBRARY ORIGIN POINT

SUMMARY

Prayer books as religious literature are defined as collections of prayers for various occasions, and the formal criterion specifically – collection or group of prayer texts, is an important factor in the formation of our Collection. Other content can also be attached to the prayer texts, like songs or breviaries. Their intended use is for private religious needs of individuals or for public religious services of individuals or a group of religious people.

According to the volume criterion, we have: Large prayer books (more than 600 pages), medium prayer books (400-500 pages), and small prayer books (less than 200 pages). According to the reader, i.e. the user criterion, we have prayer books written for the people, fraternities, clergy, missions, women, pilgrims, the sick, soldiers. Through the different historical periods we have: Community missals, community breviaries, and community rituals (15th century); prayer books with selected texts for private religious practices (16th century), and diocesan (bishopric) prayer books, as a combination of the two earlier types (18th century).

In the existing literature in which prayer books are analysed, they are usually viewed as literary material and the approach to their research is from the literary history and literary aesthetics standpoint. The collected Prayer Book collection of the Museum of Slavonia reveals a possible approach from the standpoint of museology.

Considering that it is a collection that has been created over a long period, maybe even since the time the Museum was established, through gifts and purchases in Osijek and Slavonia, we can also look at it as a homeland collection, regarding the owner of the material. That is why entries, dedications, owner's book labels, and notes are especially important to us. Prayer books have been, like family heirlooms, handed down from generation to generation, often carrying on its pages the history and genealogy of the family.

Museological considerations and interpretations are surely also related to the description of specific, exceptionally beautiful, bindings that have been recorded in detail in the note section of the catalogue description.

The most numerous copies from the collection have been printed in the 19th century, mostly in Pecs, Budapest, Leipzig, Vienna, and Berlin. The oldest copy is the well known *Ritual rimski* (Roman Ritual) by Bartol Kašić from 1640, and it is also interesting to mention the numerous editions of *Vinac bogoljubnih pisama* (Wreath of Godly Songs) by Marijan Jaić. The collection also includes the latest editions of prayer books, as well as the *Vojnički molitvenik* (Soldier's Prayer Book) printed during the Homeland War.

Considering that the prayer books were used every day, most of the covers and pages of the prayer books are damaged and require restoration and appropriate protection.